

УДК 342.922

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.50>**К. В. Головка**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Розглянуто сутність організаційно-правових форм благодійних організацій. Встановлено, що на відміну від підприємницьких об'єднань, для об'єднань благодійних організацій не є необхідним встановлення окремих їхніх різновидів чи організаційних форм на рівні закону. Конкретика співпраці, мета створення, юридичний статус учасників об'єднання, права та обов'язки утвореного об'єднання, його відповідальність та інші аспекти – все це повинно бути відображено в договорі між благодійними організаціями-учасниками об'єднання (у разі, якщо воно створене та функціонує без набуття статусу юридичної особи), або у установчих документах такого об'єднання (у разі його створення та реєстрації як юридичної особи). Варто зосередитись на винятковій важливості коректного юридичного оформлення таких документів, адже це безпосередньо впливатиме на ефективність діяльності та досягнення поставлених цілей як благодійних організацій-учасниць об'єднання, так і об'єднання загалом.

Важливо підкреслити, що спілки, асоціації, інші добровільні об'єднання можуть бути утворені як на невизначений термін, так і з конкретно визначеною метою. З огляду на специфіку таких об'єднань, очевидним є специфічний склад їхніх учасників. Вважаємо, що, хоч це й не заборонено законодавством, до складу спілок, асоціацій та інших добровільних об'єднань не можуть входити фізичні особи, незалежно від їхнього статусу благодійника. Видається, що Закон робить акцент саме на об'єднанні, консолідації вже створених та зареєстрованих благодійних організацій. Якщо ж йдеться про поєднання зусиль благодійних організацій та фізичних осіб, то вони можуть спільно заснувати нову благодійну організацію згідно з положеннями чинного законодавства.

Неоднозначним є питання можливості створення благодійною організацією спілки, союзу, асоціації чи іншого добровільного об'єднання з іншою юридичною особою, наприклад, громадською організацією, кредитною спілкою чи взагалі підприємницькою юридичною особою. Буквальне трактування норм Закону призводить до висновку, що об'єднання благодійних організацій з будь-якими іншими юридичними особами, включаючи підприємницькі, не забороняється. При цьому до складу об'єднань можуть входити як національні юридичні особи, тобто ті, що утворені та зареєстровані на території України, так і іноземні, тобто ті, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства інших країн.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійні організації, види, орган публічної адміністрації, організаційно-правові форми, форма.

Постановка проблеми. Благодійництво зараз постає одним із ключових фінансових каналів для соціальної сфери. Сучасні умови суспільного буття вимагають від держави посиленої уваги до питань регулювання благодійних організацій, задля поліпшення політики в соціальній та культурній сферах, а також

в екологічній галузі. Бо нинішній економічний стан нашої країни не дозволяє їй повністю забезпечити матеріально-фінансову підтримку таким галузям суспільства, як: соціальний захист найвразливіших верств, освіта й наука, спорт, культура та мистецтво, екологічна безпека. Тим часом їх стабільне функціонування є важ-

ливою передумовою нормального життя та поступу українського суспільства. Певною мірою компенсувати таку державну фінансову неспроможність у згаданих сферах, а також забезпечити їм належну підтримку, можуть благодійні організації. Тому влада повинна створити всі необхідні умови для розширення мережі благодійних організацій та ефективного стимулювання їх роботи. Недотримання чіткої та змістовної державної управлінської політики у сфері благодійництва і меценатства призводить до появи так званого «тіньового благодійництва», тобто коли в цілому соціально відповідальні та законослухняні представники бізнесу, через відсутність підтримки від держави, таємно реалізують власні благодійні ініціативи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Визначення сутності та особливостей адміністративно-правових засад діяльності благодійних організацій в Україні ще не дістало належного теоретико-правового опрацювання. Окремі аспекти означеної проблеми були предметом наукових досліджень таких учених-правознавців як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, О. І. Безпалова, А. І. Берлач, В. М. Гаращук, О. П. Гетманець, І. П. Голосніченко, С. М. Гусаров, С. Ф. Денисюк, Є. В. Додін, О. Ю. Дрозд, Р. А. Калюжний, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, К. Б. Левченко, М. В. Лошицький, М. А. Матузов, О. І. Миколенко, О. М. Музичук, О. В. Негодченко, В. І. Олефір, В. Ф. Опришко, П. М. Рабинович, А. О. Селіванов, О. Ю. Синявська, О. Ф. Скакун, М. М. Тищенко, Н. П. Христиненко, В. М. Шаповал, О. С. Юнін, О. М. Якуба та ін. Разом з тим у вітчизняній адміністративно-правовій літературі ці питання розглядаються фрагментарно, без комплексного підходу. Саме тому вдосконалення правового та організаційного забезпечення діяльності благодійних організацій в Україні наразі є надзвичайно актуальним.

Мета статті полягає в розкритті організаційно-правових форм благодійних організацій.

Виклад основного матеріалу. З огляду на відсутність на законодавчому рівні єдиного переліку всіх організацій-

но-правових форм юридичних осіб, нормативно-правовий акт, що на практиці виконує роль регулятора відповідних відносин – це Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки [1]. Не вдаючись до детального аналізу численних недоліків та прогалин вказаного документу, достатньо констатувати його застарілість та наявність великої кількості колізій з чинними нормативно-правовими актами. Наприклад, п. 3.8.9 цього Статистичного класифікатора визначає як форми благодійних організацій: членську благодійну організацію, благодійний фонд, благодійну установу, інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо). Ця норма базується на Законі України «Про благодійництво та благодійні організації», який втратив чинність ще у 2012 році. Незважаючи на це, організаційно - правовою формою, відповідно до Статистичного класифікатора, є виключно благодійна організація. Отож, в процесі створення благодійного фонду, його засновники, дотримуючись вимог ст. 90 ЦК України, змушені в установчих документах та заяві вказувати найменування у такому форматі: «Благодійна організація «Благодійний фонд "Щастя"». Зважаючи на це, доцільно відображати у Статистичному класифікаторі організаційних форм суб'єктів економіки організаційно-правові форми юридичних осіб, що закріплені у ЦК України. Це дозволить привести зміст Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки у відповідність до вимог чинного законодавства України.

Крім того, важливо підкреслити, що сучасна система юридичних осіб потребує фундаментальних змін. У процесі її вдосконалення повинен бути сформований новий концептуальний підхід до формування системи організаційно-правових форм власне непідприємницьких юридичних осіб та їх відмежування від видів останніх.

Правознавці по-різному трактують поняття «організаційно-правова форма». Одні наполягають на тому, що це сукупність визначених у законодавстві суттєвих та несуттєвих ознак, які дозволяють відрізнити один вид юридичних осіб від інших [2, с. 4, 9-10]. Інші дотримуються

думки, що організаційно-правова форма юридичної особи визначає тип, структуру, побудову, способи внутрішніх відносин, режим формування волі та її вираження в організації. Треті підкреслюють, що організаційно-правова форма, як поняття ширше по відношенню до організаційної форми, передбачає поєднання організаційних і правових ознак, що характеризують особливості створення та діяльності юридичної особи. За допомогою цих ознак можна незалежно від конкретної економічної діяльності юридичних осіб чітко визначати особливості їх правових можливостей, обов'язків і юридичної відповідальності, за властивими їм загальними параметрами порівнювати різні юридичні особи між собою [3, с. 4].

Відповідно до ст. 83 ЦК України організаційно-правовими формами юридичних осіб є товариства, установи та інші форми, встановлені законом. Виходячи з цього положення, благодійна установа і благодійне товариство є видами таких організаційно-правових форм юридичних осіб, як установа і товариство відповідно. Однак, у такому випадку, відсутня правова основа для виокремлення такої організаційно-правової форми, як фонд.

Проте, некоректно говорити про благодійний фонд (установу, товариство) як про окрему організаційно-правову форму юридичної особи або організаційно-правову форму благодійної організації. Розподіл юридичних осіб на організаційно-правові форми дає змогу виділити загальні категорії, такі як товариство, установа, наділені певним комплексом характерних ознак, властивих саме цій формі. Тому неправильно розглядати, наприклад, благодійне товариство, як окрему організаційно-правову форму юридичної особи. Воно є видом такої організаційно-правової форми, як товариство.

З іншого боку, ми не поділяємо думку тих науковців, котрі вважають за доцільне у Законі застосувати термін «організаційно-правові форми благодійних організацій», як це робилося раніше [4, с. 375; 5, с. 61]. У такому разі для кожного виду юридичних осіб, до яких відносяться, зокрема, й благодійні організації, потрібно було б розробляти та законодавчо закрі-

плювати їх організаційно-правові форми. У такому випадку поділ юридичних осіб на організаційно-правові форми втратив би свою актуальність. На нашу думку, такий підхід є невиправданим та не сприяє формуванню чіткої та логічно структурованої системи юридичних осіб. Ми дотримуємось позиції, що в Законі мають бути представлені саме види благодійних організацій.

Наведене у Законі визначення поняття «благодійне товариство» співпадає з розумінням законодавцем такої організаційно-правової форми юридичної особи, як товариство. Так, відповідно до ч. 2 ст. 83 ЦК України товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути засновано однією особою, якщо інше не передбачено законом.

Щодо благодійного товариства, то ним визнається благодійна організація, заснована щонайменше двома засновниками та діє на підставі статуту. У зв'язку з відсутністю прямої вказівки закону, можна зробити висновок, що засновники благодійного товариства не зобов'язані передавати йому жодних активів. З іншого боку, беручи до уваги вищеобґрунтовану тезу про те, що благодійне товариство є різновидом такої організаційно-правової форми юридичних осіб, як товариство, а також ґрунтуючись на всебічному аналізі положень Закону, слід погодитись з тим, що засновники благодійного товариства мають право брати участь в його управлінні.

Другим видом благодійних організацій є благодійні установи. Будучи окремим різновидом установ, як організаційно-правової форми юридичних осіб, благодійні установи наділені рядом ознак, характерних й для інших установ.

В юридичній літературі існують різні підходи до виокремлення ознак установи як самостійної організаційно-правової форми юридичної особи. І. М. Кучеренко до ознак установи відносить такі: а) створення її одним або декількома засновниками; б) відсторонення засновників від управління нею; в) створення установи завдяки спеціально виділеному для цієї мети майна; г) досягнення поставленої засновниками мети [6, с. 272-273].

Варто погодитися з тим, що юридичний статус благодійних установ відповідає характеристикам, властивим установам загалом. Так, згідно з ч. 3 ст. 13 Закону, установчий акт благодійної установи визначає активи, що передаються одним або кількома засновниками для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок цих активів та/або доходів від них. При цьому установчий акт може міститися в заповіті.

Вказана норма підтверджує належність благодійних установ до унітарних юридичних осіб (некорпоративних). Об'єднання майна, як ключова характеристика благодійних установ, передбачає відсутність у засновника(-ів) права на участь в управлінні відповідною організацією.

Необхідно підтримати думку вітчизняних науковців, які ще на основі попереднього законодавства у сфері благодійності наголошували на тому, що на відміну від членських благодійних організацій, що базуються на корпоративному принципі, благодійні фонди та установи не передбачають членства [7, с. 220].

Проаналізуємо зарубіжний досвід правового регулювання цього питання. Європейські країни загалом закріплюють у законодавстві дві основні організаційні форми некомерційних організацій: об'єднання та фонди. Об'єднання – це організації, засновані учасниками, які керують ними безпосередньо або через обрані органи управління. Фонди традиційно передбачають наявність майна, призначеного для досягнення конкретної цілі. Фондом зазвичай не управляють його засновники, а цими повноваженнями наділена спеціально створена рада директорів [10].

Вивчення світової практики створення та функціонування благодійних організацій дає підстави стверджувати, що найпоширенішим видом благодійних організацій за кордоном є фонди. Водночас останні класифікуються на різні групи, залежно від кількості засновників, цілей, джерел фінансування та програм діяльності. Як демонструє дослідження, проведене Українським форумом благодійників, виділяють такі різновиди благодійних фондів: 1) корпоративні фонди; 2) приватні фонди; 3) фонди громад; 4) операційні фонди [8, с. 20].

Проте окремі країни (Чехія, Албанія) на додаток до зазначених організаційно-правових форм некомерційних юридичних осіб також передбачили в своєму законодавстві й інші форми. Їх розмежування базується на розмежуванні організацій, які надають фінансову, матеріальну допомогу (виділяють гранти), та організацій, що надають послуги (освітні, медичні тощо). Перша група об'єднана загальною назвою «фонд». Діяльність фондів зосереджена на акумуляції активів для подальшого фінансування соціально-пріоритетних програм або завдань. Друга група організацій має різні назви в кожній країні, де її існування закріплено законодавством. Вона виділяється специфікою своєї діяльності, а саме наданням різноманітних послуг [11].

На нашу думку, згадана вище закордонна практика виокремлення на законодавчому рівні окремої організаційної форми некомерційних юридичних осіб є, безумовно, цікавою. Однак можливість її застосування у вітчизняному законодавстві вимагає детального вивчення та аналізу цього питання, що виходить за рамки предмету дисертаційного дослідження [12].

На жаль, український законодавець при розробці нового Закону у сфері благодійності проігнорував як позиції науковців, так і зарубіжну практику правового регулювання, а також сутність терміна «фонд». І, як результат, на нормативному рівні благодійні фонди були знову визнані об'єднаннями осіб, а не майна, що не відповідає їх правовій природі. Згідно з ч. 4 ст. 13 Закону, благодійний фонд – це благодійна організація, яка діє на основі статуту, має учасників та управляється ними, і які не зобов'язані передавати цій організації якісь активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Благодійний фонд може засновуватися одним або кількома засновниками. Активи благодійного фонду можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками [13].

В першу чергу варто підкреслити, що з характерних ознак благодійного фонду, зазначених у Законі, практично неможливо виокремити ті, які відрізняли б його від інших видів благодійних організацій. Тут мова йде не про благодійну установу,

відмінність від якої зрозуміла, оскільки вона створюється як об'єднання майна, а про благодійне товариство. З вищевикладеного можна зробити висновок, що єдиною відмінністю між благодійним товариством та благодійним фондом є можливість створення останнього одним засновником.

Втім, звертаємо увагу на те, що в Цивільному кодексі України закріплено дві основні організаційно-правові форми юридичних осіб – товариства та установи. Різновидами цих форм є благодійне товариство та благодійна установа. Ми вважаємо, що охарактеризований в Законі благодійний фонд не може бути визнаний окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб, адже не має комплексу ознак, які б могли принципово відрізнити його від товариств та установ. Проте, за сукупністю визначених законодавством ознак (хоча це не повністю відповідає його суті), благодійний фонд все ж таки належить до категорії некомерційних товариств [14].

У процесі діяльності благодійних організацій часто виникає необхідність у співпраці з іншими організаціями для досягнення спільних цілей. Така можливість передбачена законодавством України. Закон України у ч. 4 ст. 11 наділяє благодійні організації правом бути засновниками та учасниками інших благодійних організацій, а також спілок, асоціацій та інших добровільних об'єднань. Важливо з'ясувати, чи повинні відповідні об'єднання набувати статус юридичної особи, у яких формах може існувати таке об'єднання, хто може входити до його складу тощо.

Зважаючи на відсутність у вітчизняному законодавстві норм, які б давали відповіді на ці питання, можливим видається створення практичних рекомендацій, що сприяли б ефективній організації та діяльності таких об'єднань. На наш погляд, створення об'єднання благодійних організацій не вимагає реєстрації як юридичної особи. Законодавство України дозволяє здійснювати спільну діяльність благодійних організацій без набуття статусу юридичної особи. З іншого боку, юридична особа як суб'єкт цивільних правовідносин

має ширший спектр можливостей під час провадження своєї діяльності порівняно з об'єднанням юридичних осіб без такого статусу. Однак для реєстрації утвореного об'єднання благодійних організацій як юридичної особи необхідною є чітка нормативна база. Базуючись на положеннях Закону про засновників благодійної організації, можна припустити можливість створення відповідного об'єднання у формі благодійної організації. У той же час, не забороняється заснування об'єднання благодійних організацій у формі громадської спілки відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-УІ [9].

Висновки. Отже, на відміну від підприємницьких об'єднань, для об'єднань благодійних організацій не є необхідним встановлення окремих їхніх різновидів чи організаційних форм на рівні закону. Конкретика співпраці, мета створення, юридичний статус учасників об'єднання, права та обов'язки утвореного об'єднання, його відповідальність та інші аспекти – все це повинно бути відображено в договорі між благодійними організаціями-учасниками об'єднання (у разі, якщо воно створене та функціонує без набуття статусу юридичної особи), або у установчих документах такого об'єднання (у разі його створення та реєстрації як юридичної особи). Варто зосередитись на винятковій важливості коректного юридичного оформлення таких документів, адже це безпосередньо впливатиме на ефективність діяльності та досягнення поставлених цілей як благодійних організацій-учасниць об'єднання, так і об'єднання загалом.

Важливо підкреслити, що спілки, асоціації, інші добровільні об'єднання можуть бути утворені як на невизначений термін, так і з конкретно визначеною метою. З огляду на специфіку таких об'єднань, очевидним є специфічний склад їхніх учасників. Вважаємо, що, хоч це й не заборонено законодавством, до складу спілок, асоціацій та інших добровільних об'єднань не можуть входити фізичні особи, незалежно від їхнього статусу благодійника. Видається, що Закон робить акцент саме на об'єднанні, консолідації вже створених та зареєстрованих благодійних організа-

цій. Якщо ж йдеться про поєднання зусиль благодійних організацій та фізичних осіб, то вони можуть спільно заснувати нову благодійну організацію згідно з положеннями чинного законодавства.

Неоднозначним є питання можливості створення благодійною організацією спілки, союзу, асоціації чи іншого добровільного об'єднання з іншою юридичною особою, наприклад, громадською організацією, кредитною спілкою чи взагалі підприємницькою юридичною особою. Буквальне трактування норм Закону призводить до висновку, що об'єднання благодійних організацій з будь-якими іншими юридичними особами, включаючи підприємницькі, не забороняється. При цьому до складу об'єднань можуть входити як національні юридичні особи, тобто ті, що утворені та зареєстровані на території України, так і іноземні, тобто ті, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства інших країн.

Список використаної літератури:

1. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки, затверджений Наказом Держстату від 29.09.2014 р. № 271. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/op_skof_2016.htm
2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... докт. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 30 с.
3. Блащук Т. В. Організаційно-правові форми юридичних осіб у сучасному цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 3–5.
4. Снісаренко Л. Ю. Організаційно-правова форма юридичної особи: теоретичне поняття та проблеми практичного застосування. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 371–379
5. Литвин І. В. Принципово важливі новели регулювання діяльності благодійних організацій в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 60–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_4_13
6. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Юрид. вид-во «Аста», 2004. 328 с.
7. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид., перероб. і допов. / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини.; кол. авт.: О. А. Беляневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін. К.: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
8. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / О. В. Безпалько, Ю. М. Галустян, А. В. Гулевська-Черниш та ін. Київ: Книга плюс, 2008. 120 с.
9. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Голос України*. 2012. № 70
10. Лєгеца Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: Монографія. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2022.
11. Leheza, Yevhen; Filipenko, Tatiana; Sokolenko, Olha; Darahan, Valerii; Kucherenko, Oleksii. Ensuring human rights in ukraine: problematic issues and ways of their solution in the social and legal sphere. *Cuestiones políticas*. 2020. Vol. 37 № 64 (enero-junio 2020). pp. 123–136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>
12. Leheza, Yevhen; Shamara, Oleksandr; Chalavan, Viktor. Principios del poder judicial administrativo en Ucrania. *DIXI*, 2022. № 24(1), pp. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08>
13. Leheza, Yevhen; Yerko, Iryna; Kolomiichuk, Viacheslav; Lisniak, Mariia. International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. 2022. Vol. 10 No. 1, pp. 49–60, DOI: <https://doi.org/10.15408/jch.v10i1.25808>
14. Matviichuk, Anatolii. Shcherbak, Viktor. Sirko, Viktoria. Malieieva, Hanna. Leheza, Yevhen. Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*, 2022. № 40(75). pp. 221–231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>

Holovko K. V. The concept and characteristics of charitable activity in Ukraine

The essence of the organizational and legal forms of charitable organizations is considered. It is established that, unlike business associations, for associations of charitable organizations it is not necessary to establish their separate varieties or organizational forms at the level of the law. The specifics of cooperation, the purpose of creation, the legal status

of the participants of the association, the rights and obligations of the formed association, its responsibility and other aspects - all this should be reflected in the agreement between the charitable organizations participating in the association (if it is created and operates without acquiring the status of a legal entity), or in the constituent documents of such an association (if it is created and registered as a legal entity). It is worth focusing on the exceptional importance of the correct legal registration of such documents, because this will directly affect the effectiveness of the activities and achievement of the set goals of both the charitable organizations participating in the association and the association as a whole.

It is important to emphasize that unions, associations, and other voluntary associations can be established both for an indefinite period and for a specifically defined purpose. Given the specifics of such associations, the specific composition of their participants is obvious. We believe that, although this is not prohibited by law, unions, associations, and other voluntary associations cannot include individuals, regardless of their status as a benefactor. It seems that the Law focuses specifically on the unification and consolidation of already established and registered charitable organizations. If we are talking about combining the efforts of charitable organizations and individuals, they can jointly establish a new charitable organization in accordance with the provisions of current legislation.

The question of the possibility of a charitable organization creating a union, union, association, or other voluntary association with another legal entity, for example, a public organization, a credit union, or an entrepreneurial legal entity in general, is ambiguous. A literal interpretation of the provisions of the Law leads to the conclusion that the association of charitable organizations with any other legal entities, including business ones, is not prohibited. At the same time, associations can include both national legal entities, i.e. those established and registered in the territory of Ukraine, and foreign ones, i.e. those established and registered in accordance with the legislation of other countries.

Key words: *charitable activities, charitable organizations, , public administration body, organization, service, project.*